

1.04 UDK 351.746.1 SOE:
(497.4)"1938/1940"
Prejeto 10. 7. 2000

Jože Pirjevec*

Britanska tajna organizacija na Slovenskem (1940-1941)

IZVLEČEK

Dokument iz arhiva britanske tajne službe Special Operation Executive govori o stikih omenjene organizacije, oziroma njene predhodnice Sekcije D, s slovenskimi protifašističnimi in protinacističnimi skupinami, ki so delovale v našem prostoru v času pred napadom Osi na Jugoslavijo. V tem kontekstu so posebej pomembne informacije, ki jih nudi o stikih A. C. Lawrensona z Ivanom Rudolfom, ki je bil s svoje strani povezan s primorskim TIGR-om. V dokumentu je govor o sabotažni in propagandistični akciji, ki je bila organizirana v Ljubljani med leti 1939-1940 in je segala čez italijansko in avstrijsko mejo predvsem na Primorsko in Koroško.

Ključne besede: TIGR, sabotaža, upor, protifašistično delovanje, britanske tajne službe

ABSTRACT

BRITISH SECRET SERVICE IN SLOVENIA (1940-1941)

A document from the archives of the British secret service organisation Special Operations Executive speaks about its contacts (i.e. about the contacts of its precursor, Section D) with Slovene anti-Fascist and anti-Nazi groups, which operated on the territory of Slovenia in the period before the Axis Powers attacked Yugoslavia. Of particular importance, therefore, is the information the document gives about the meetings between A.C. Lawrenson and Ivan Rudolf, who had contacts with the TIGR organisation of the Primorska region. The document speaks about the sabotage and propaganda actions, which were organised in Ljubljana in the years 1939-1940, and which also covered the territory across the Italian and Austrian border, particularly in the regions of Primorska (Slovenian Littoral) and Koroška (Carinthia).

Key words: the TIGR organization, sabotage, resistance, anti-Fascist actions, British secret services

* Dr., akademik, redni profesor, Facoltà di Lettere e Filosofia, Univerza v Trstu, I-34100 Trieste/Trst, Via Economo 12/3

Dne 22. julija 1940, v času ko je po porazu Francije Velika Britanija ostala sama v boju proti Hitlerjevi Nemčiji, je angleška vlada sklenila, da ustanovi tajno organizacijo za "posebne dejavnosti", ki naj bi bila zadolžena za sabotažo, subverzivne akcije in protinacistično propagando v zasedeni Evropi. *Special Operation Executive* (SOE), kot se je imenovala nova služba, ni bila brez zaledja. Že od leta 1938 dalje so znotraj britanskega obveščevalnega "arhipelaga" delovale tri organizacije, ki so bile zadolžene s podobnimi nalogami: *Electra House*, ki se je bavila s tajno propagando, *Military Intelligence Research*, ustanovljena za preučevanje in pripravo gverile ter iskanje stikov z možnimi borci za svobodo v deželah pod nacističnim udarom, in *Sekcija D*, ki se je specializirala za sabotažno in pučistično delovanje. Vse tri omenjene skupine so se strnile v SOE, ki je v naslednjih letih razvila široko mrežo po celem svetu. Med njenimi najpomembnejšimi postojankami je bil Kairo, od koder je SOE v letih druge svetovne vojne razširila svoje operacije po vsem srednjem in vzhodnem Sredozemlju. V tem kontekstu je bil zanjo zelo pomemben Balkan, kjer se je Sekcija D že v prejšnjih letih zasidrala, saj je imela eno od svojih pglavitnih postojank v Beogradu.¹ Iz jugoslovanske prestolnice je organizirala sabotažno delo naperjeno proti Tretjemu rajhu in Italiji, pri tem pa ni pozabila tudi na notranje jugoslovanske razmere. Ko se je poleti 1940 regent knez Pavle Karadjordjević začel približevati Nemčiji v prepričanju, da mora navezati dialog s Hitlerjem, če naj reši svojo državo pred napadom Osi, so agenti SOE že začeli razpravljati o možnosti državnega udara proti njemu. Udejanili so ga manj kot leto pozneje, 27. marca 1941.²

Še pred koncem vojne, pa tudi v naslednjih letih, je SOE skušala napraviti obračun svojega delovanja in je izdelala vrsto zgodovinskih poročil, ki so pomembna, toliko bolj, ker je dovršen del njenega arhivskega materiala uničil požar. V zadnjih letih je britanska vlada sklenila, da bo preostalo gradivo odprla za javnost, kar daje možnost zgodovinarjem, da poglobijo svoje vedenje o zakulisnem delovanju angleških tajnih agentov in njihovih sodelavcev na predvečer druge svetovne vojne in med njo, delovanje, ki je bilo več kot pol stoletja samo delno poznano. Material SOE je pomemben tudi za slovensko zgodovino, saj je znano, da so bili tigrovci povezani z omenjeno organizacijo, oziroma z njeno predhodnico Sekcijo D. O teh stikih vemo iz aktov drugega tržaškega procesa, predvsem pa iz študije Toneta Ferenca, "Akcije organizacije TIGR v Avstriji in Italiji spomladi 1940". V njej je Ferenc uporabil tudi poročilo Angleža Lawrensona o njegovem delovanju v Ljubljani, ki mu ga je posredovala londonska zgodovinarica Elisabeth Barker. V opombi k omenjenemu poročilu je zapisano: "Dokler nam ne bo na voljo arhivsko gradivo iz fondov britanskih služb: Secret Service, Intelligence Service in Special Operation Executive, bo zavita v temo vsa problematika okrog zvez med slovenskimi protifašističnimi organizacijami in posamezniki ter temi službami".³

¹ J. G. Beevor: *SOE, Recollections and Reflections, 1940-1945*. The Bodley Head, London, 1981, str. 12-14.

² Public Record Office London (dalje PRO), HS, 7/4.

³ Tone Ferenc: *Akcija organizacije TIGR v Avstriji in Italiji spomladi 1940*. Borec, Ljubljana 1977, str. 89-90.

Kljub temu, da je od konca druge svetovne vojne minilo več kot pol stoletja, še danes ne moremo reči, da se nam je povsem odstrla zavesa, ki zakriva dogajanje, o kateri govori Tone Ferenc. Celo gradivo SOE, ki je na voljo raziskovalcem, je še vedno cenzurirano, kot je očitno tudi iz pričujočega dokumenta. V njem je izbrisano ime voditelja SOE v Beogradu, pa tudi dolg odstavek, ki je posvečen razmeram v Sloveniji v februarju 1940. Iz začetnega stavka, ki pravi "Poročilo s 25. februarja je napovedovalo težave, ker..." je mogoče vsekakor sklepati, da gre za delikatno tematiko. Navzlic vsemu, pa je treba reči, da so arhivi SOE nadvse dobrodošli, saj nam dodatno potrjujejo, kako živahna je bila antifašistična in protinacistična dejavnost slovenskih patriotov na predvečer druge svetovne vojne. Iz fascikla SOE, v katerem je poročilo naslovljeno "Slovenska organizacija", je mogoče razbrati še marsikaj zanimivega. Tako na primer trditev, da so bili v Jugoslaviji "glavni dejavniki slovenske organizacije in avstrijski socialni demokrati, ki so iz Slovenije delovani na Avstrijskem." Pa še ugotovitev, da so agenti SOE "pričakovali še največ rezultatov od Slovencev" in podatek, da so pripravljali oboroženo vstajo v "Istri" (očitno na Primorskem) in v Avstriji (verjetno na Koroškem), ki pa so jo poleti 1940 sklenili zaustaviti, ker so se prepričali, da bi imela za posledico nepotreben "masaker".⁴ Vsekakor pa že te drobne opombe dokazujejo, v kolikšni meri je bil slovenski narod v letih pred napadom nacifašističnih sil na Jugoslavijo pripravljen na vstajo in odporniško gibanje, kar seveda meče novo luč na oblikovanje in razvoj Osvobodilne fronte v našem prostoru. Ne glede na različne ideološke predpostavke in politične cilje so njeni poglobitveni organizatorji, slovenski komunisti, zasadili mladiko v tla, ki so bila že krepko zorana.

Dokument "Slovenska organizacija", ki nosi v arhivu SOE oznako HS 7/4, je v marsičem podoben dokumentu iz fascikla HS 3/198, ki je bil dan na voljo raziskovalcem že pred leti. V njem odkrijemo, da je pod šifro D/H 6 označen profesor angleščine na ljubljanski univerzi A. C. *Lawrenson*. Njegov priimek je v HS 7/4 napačno zapisan. V tekstu, ki ga je očitno napisal sodelavec SOE na podlagi dokumentarnega gradiva, je še več takih napak. Naj opozorimo le na nekatere: Branizbor namesto Branibor; Rubavina namesto Rukavina; Rajec namesto Rejec; Bresigar namesto Brezigar; Shuberg namesto Skubic; Medven namesto Medved. V angleškem izvorniku je govor o "toplih škatlah" (hot boxes), ki naj bi jih slovenski patrioti nameščali v vlake namenjene v Nemčijo. O tem tipu sabotaže govori že Tone Ferenc v svoji zgoraj omenjeni knjigi, kjer pravi: Širok je Wagnerju povedal, "da je bil v Jugoslaviji in se je tam srečal z nekim profesorjem (Rudolfom), ki je bil povezan s francosko in angleško obveščevalno službo. Profesor ga je pooblastil naj v Celovcu poišče tri zanesljive moške, ki bi bili pripravljene nekaj storiti za obnovo avstrijske samostojnosti. Širok je tudi povedal, da so predvideni napadi na železnice ter mu pripovedoval o uporabi kroglic, ki jih je treba dati v mazalne puše železniških vagonov. Te kroglice naj bi obdajala smola, ki bi se talila počasi in bi bil učinek viden šele čez nekaj časa, tako da ne bi mogli ugotoviti storilcev... Omenjene kroglice naj bi uporabljali tudi za sabotaže na italijanskih vagonih, posebno pri vlakih, ki prevažajo premog, bencin, olje in vojaški material."⁵

⁴ PRO, HS, 7/4.

⁵ Ferenc, nav. d., str. 48, 49.

O omenjenih sabotažnih akcijah, o katerih je v tem času pisal Reinhard Heydrich vodji italijanske policije Arturu Boccheriniju, je najti sled tudi v arhivih UDBE. V protokolu o zaslišanju Filipa Kosca na primer piše: "Kosec je izpovedal, da je prof. Rudolf imel na Jesenicah nekega dobrega informatorja v osebi železničarja, ki mu je dajal podatke o transportih za Nemčijo preko Jesenic. Po nalogu Rudolfa je Kosec pridobil za sodelovanje Kemperla, železniškega uradnika na ljubljanskem kolodvoru... Po nalogu Kosca je Kemperle vršil sabotaže s tem, da je vlagal v vagonске osne ležaje smolnate kocke jeklenih opilkov in divercije, s tem, da je vlagal tempirane vžigalnike v lahko gorljive stvari v vagonске pošiljke, namenjene v Nemčijo. (...)"⁶

Podobnih pričevanj je v arhivu UDBE še nekaj, v potrditev tezi, da je šlo za akcijo dokajšnjih razsežnosti, ki je zahtevala med primorskimi in koroškimi Slovenci kar 17 življenj.⁷ V tem kontekstu ne zveni pretirana trditev velikega angleškega zgodovinarja A. J. P. Taylorja, ki je v brošuri posvečeni tržaškemu vprašanju, leta 1945 zapisal: "Še preden je vojna dosegla samo Jugoslavijo, so (Slovenci) postali zavezniki Velike Britanije. Bili so poglavitno žarišče odpora v vsej jugovzhodni Evropi".⁸

SLOVENSKA ORGANIZACIJA

Slovenske organizacije je vodil A. C. LAWRENCESON, ki je bil učitelj na ljubljanski univerzi.

LAWRENCESON je 21. novembra 1939 pisal N. N., da namerava uporabiti organizacijo Branizbor (katere predsednik je bil RUDOLF, alias RUBAVINA) za razdeljevanje letakov v Avstriji. V zadnjih tednih je imel tudi razgovore z dr. JULIJEM FELLAHERJEM (alias FIGOVCEM), katerega organizacija je bila sicer neodvisna od RUDOLFOVE, vendar je delovala vzporedno. FELLAHER je izrazil pripravljenost pomagati pri razdeljevanju letakov in, ko bi za to napočil čas, sodelovati pri sabotažnih akcijah. Ta informacija je bila dana prostovoljno. FELLAHER je imel posebno dobre zveze na Koroškem, kjer je živela velika slovenska manjšina. LAWRENCESON je uporabljal študenta z imenom FUCHS kot svojo zvezo z ilegalnim časopisom Meja gori.

N. N. je poslal v Ljubljano BECKERJA, da bi pomagal LAWRENCESONU v začetnih fazah njegove organizacije.

26. novembra je LAWRENCESON ponovno pisal in naznanil, da je bilo opravljeno prvo razdeljevanje letakov, pri čemer je prišlo do enega ali dveh zapletov. Dva izmed njihovih mož so, na primer, opazili pri lepljenju letakov na mostu v Linzu in sta morala svoje gradivo odvreči.

LAWRENCESON je bil željan nadaljevati s sabotažno dejavnostjo, toda N. N. ga je v odgovoru, ki mu ga je napisal 1. decembra, prepričal, da so začeli z razde-

⁶ Arhiv Republike Slovenije, dislocirana enota III (ARS), 403-1, str. 310. Zahvaljujem se Saši Rudolfu za omenjene podatke.

⁷ AS III, 403-1, str. 311, 320; glej tudi Saša Rudolf: Xolotl. Založba Goriška Mohorjeva družba, Gorica, 1996, str. 53.

⁸ Milica Kacin-Wohinz, Jože Pirjevec: Storia degli sloveni in Italia, 1866-1998. Marsilio, Venezia, 1998, str. 62.

ljevanjem letakov samo zato, da bi preverili organizacijo in odkrili morebitne slabosti v njej, preden bi začela s težjimi akcijami. LAWRENCESON je tedaj tudi predložil zamisel o povzročanju pregrevanja ležajnih puš na železniških vagonih, kar je kasneje postalo zelo uspešna zabava.

N. N., ki se je bal skorajšnjega pregona jugoslovanske policije v Sloveniji, je 1. decembra LAWRENCESONU svetoval, naj bo v prihodnje zelo previden. V

sporočilu s 24. decembra je LAWRENCESON zapisal, da je opravil razgovor s študentom, "ki naj bi postal naš agent v Gradcu". Študent se je pisal RAJEC, njegov brat pa je bil zveza med N. N. in Slovenci v Beogradu.

V naslednjem poročilu z 8. januarja je LAWRENCESON zapisal, da se je RAJEC odločil oditi na Dunaj namesto v Gradec. Sam pa je medtem razvijal zamisel o povzročanju pregrevanja ležajnih puš.

LAWRENCESON je tudi odkril, da imajo Čehi v Sloveniji aktivno organizacijo in je vzpostavil stik z dr. BRESIGARJEM (alias BRANKOM), enim od lastnikov časopisa Jutro. BRESIGAR je sicer sodeloval z RUDOLFOM, vendar je imel povsem ločeno organizacijo. Bil je povezan s Prago. BRESIGAR je nameraval povzročati pregrevanje ležajnih puš z jeklenimi opilki, ki bi jih zamešali v bitumenske kepice. Ti so povzročili pregrevanja kolesja vagona dva ali tri dni po namestitvi. BRESIGAR bi takšne "karborundne kepice" lahko izdeloval krajevno in je imel za to pripravljeno organizacijo v Mariboru, Jesenicah in Dravogradu. Vzorce teh karborundnih kepic so nato poslali na testiranje v London, kjer so bili z njimi zadovoljni.

BRESIGAR je povedal LAWRENCESONU, da imata z RUDOLFOM sicer zadostno organizacijo in sredstva za izvedbo manjših operacij, nimata pa skupnega načrta.

30. decembra je LAWRENCESON spet poročal o več zadevah, med katerimi je bilo najvažnejše to, da je RUDOLF na poštne uradu v Mariboru našel zvezo, ki bi lahko prestregala poštne pošiljke namenjene v Nemčijo in iz nje.

(Opomba: Vsem LAWRENCESONOVIM poročilom - ki jih v arhivu očitno nekaj manjka - so bila priložena podrobna RUDOLFOVA in FELLAHERJEVA poročila. Prva so povečini vsebovala podrobnosti o potovanjih njegovih agentov po Avstriji, druga pa podatke obveščevalne narave.)

Razvidno je tudi, da je LAWRENCESON organiziral krajevno tiskanje večjih količin propagandnega gradiva.)

8. januarja je poročal o nadaljnjem povzročanju pregrevanja z uporabo karborundnih kepic, ki jih je krajevno izdeloval RUDOLF. Na tak način so "obdelali" do dvajset ali celo trideset vagonov na posameznih vlakovnih kompozicijah.

V Avstriji je notranja organizacija, sestavljena iz petih ali šestih celic, že opravljala razdeljevanje propagandnega gradiva. Dve od teh celic sta bili menda pripravljene prevzeti tudi bolj nasilne operacije.

RUDOLF je ugotovil, da so za sodelovanje pri takšnih dejavnostih najbolj primerni levo usmerjeni posamezniki, medtem ko naj bi bili klerikalci povsem brez poguma. (Opomba: Poudariti je treba, da je bila RUDOLFOVA organizacija relativno samozadostna in sposobna sama sebi izdelati preprostejše naprave.)

Tudi v naslednjem poročilu z dne 20. februarja je bilo zapisano, da se povzročanje pregrevanja nadaljuje. Poleg tega so skušali z vrtnjem lukenj v dno

vagonov povzročiti odtok koncentratov iz trepčanskega rudnika, ki so jih prevažali v Nemčijo. Vendar pa je zelo hladno vreme otežkočalo izvedbo tega načrta, saj so koncentradi zamrznili in niso prosto odtekali skozi izvrtane luknje. Te operacije je upravljal BRESIGAR. BAILEY je 22. januarja v sporočilu LAWRENCESONU zapisal, da bo v Trepči poskrbel za takšno obdelavo vagonov, da bodo omogočali izvedbo BRESIGARJEVIH operacij. V mesecu decembru je slovenska organizacija v Avstriji izvedla nič manj kot osem različnih oblik propagandne dejavnosti. Poleg tega so v tem času, po navedbah LAWRENCESONA, na povprečno treh vlakih dnevno obdelali od dvajset do trideset vagonov.

LAWRENCESON v poročilu 11. februarja opisuje, kako se je RUDOLF lotil tiskanja. Njegovi tiskarji so delali ponoči in ob nedeljah in niso nikdar odklonili tega dela, navkljub dejstvu, da jih je opazovala policija. Poroča tudi, da je bilo dvanajst tisoč karborundnih kepic poslanih v Italijo in da so trije možje že odšli v Nemčijo, da bi delovali na Bavarskem. Za temi naj bi odšla še dva, verjetno preko Budimpešte. Kaže tudi, da so dosegli določen uspeh pri odtekanju trepčanskih koncentratov, saj so v Trepčo od prejemnika iz Hamburga prihajale pritožbe o prelahkih pošiljkah. Tako so namreč obdelali kakih 54 vagonov.

N. N. je medtem ugotovil, da je glavni gestapovski agent v Ljubljani, BRUSSE, zelo nevaren morilec, zato je LAWRENCESONA posvaril, naj bo previden. (Opomba: novo postavljenega LAWRENCESONOVEGA pomočnika, G. S. FRODSHAMA, so junija našli v stanovanju mrtvega zaradi zastrupitve s plinom. Čeprav je kazalo, da gre za samomor, je bilo očitno, da človek FRODSHAMOVEGA kova ne bi naredil samomora, ne da bi prej uredil vse svoje zadeve in iz stanovanja odstranil spomo dokumentacijo. Zato je obveljala ugotovitev, da je bil ubit v akciji.)

18. februarja je LAWRENCESON poročal, da bo RAJEC v nekaj dneh odšel na Dunaj. Običajno propagandno gradivo je bilo vnaprej poslano na mejo, samo prečkanje meje pa je bilo oteženo zaradi vremenskih razmer. Čeprav so v kratkem pričakovali izboljšanje vremena, pa naj bi se razmere zopet poslabšale v spomladanskem času zaradi nevarnosti plazov.

Poročilo s 25. februarja je napovedovalo težave, ker ... Šmanjka tekst]

Dr. BRESIGAR je tudi povprašal po novicah glede dveh njegovih mož, ki so ju aretirali v Budimpešti. To sta bila MINOVSKI (alias MAHNIČ) in dr. KALAN, ki sta bila delala za Francoze, pa tudi za BRESIGARJA pri obveščanju in povzročanju pregrevanja. Poročilo je vsebovalo tudi podrobnosti o 755 vagonih na Jesenicah in 825 v Mariboru, na katerih so povzročili pregrevanje ter 38, ki so jih obdelali v Trepči.

14. aprila je LAWRENCESON poročal, da je med njegovo odsotnostjo prišlo do rahle upočasnitve operacij, vendar, da ima, razen pomanjkanja detonatorjev, zadostne zaloge za nadaljevanje operacij.

V teh krajih je tedaj vladalo precejšnje razburjenje zaradi morebitnih težav z Italijo, kar pa se je kasneje v glavnem izkazalo za propagando. Kljub temu so zaradi suma vohunjenja za Italijo Jugoslovani aretirali štirinajst prijateljev ZELENA, ki je bil RUDOLFOVA zveza.

Poročilo z 21. aprila naznanja, da se je začela operacija rezanja železniških tirov in da je bila določena količina eksploziva prenesena čez mejo.

BRESIGAR je izvedel, da se poročilo o protinemški propagandni dejavnosti v Sloveniji, ki so jo subvencionirali Britanci, nahaja v rokah vojaškega poveljstva v Vidmu. Poročilo je poimensko omenjalo tudi BRESIGARJA. Sumili so, da bi informant lahko bil SKUBEG, direktor trboveljskega rudnika.

Ker je bil LAWRENCESON imenovan za podkonzula, je lahko v Ljubljani sam neposredno prevzemal pošiljke od kurirjev in si tako ustvaril precejšnje zaloge raznih naprav. Kljub temu je 15. maja predstavil neverjetno obsežen seznam stvari, za katere je zaprosil RUDOLF. Čeprav so bile pošiljke zares ogromne (npr. 2500 kilogramov eksploziva in 1600 strojnic) je bil LAWRENCESON mnenja, da ima RUDOLF načeloma prav. RUDOLF je imel ljudi, ni pa imel zadostnih zalog. Dejansko je bilo stanje v Sloveniji značilno za čas pred izbruhom vojne. LAWRENCESON je zato prosil, naj to dejstvo upoštevajo tudi v drugih državah, kjer so delovali oddelki "D".

Čeprav je bilo, verjetno zaradi težav na beograjskem uradu, LAWRENCESONIH poročil od tega trenutka vedno manj (vsaj tistih, ki so ohranjeni v arhivu), pa podatki iz razvojnih poročil pričujejo o nadaljnjih uspešnih operacijah njegovih slovenskih organizacij.

LAWRENCESON je v Ljubljani dolgo časa deloval sam. Šele junija mu je bil dodeljen pomočnik, G. S. FRODSHAMA. Kot že rečeno, pa so FRODSHAMA kmalu po njegovem imenovanju za pomočnika domnevno umorili Nemci.

LAWRENCESON v nekem nedatiranem poročilu ocenjuje položaj v Sloveniji in na Hrvaškem (morda ga je sestavil proti koncu avgusta 1940 ob pomoči GLANVILLA). Na začetku omenja, da je bil junija 1940 FRODSHAMA postavljen za njegovega pomočnika. Istočasno se je N. N. odločil oprostiti GLANVILLA njegove dejavnosti "D", razen v povezavi s češko organizacijo. Prosili pa so ga, naj še naprej pomaga organizaciji kot svetovalec. V tistem času je nekdo - skoraj zagotovo član avstrijsko-slovenske organizacije - ovadil RUDOLFA in njegove najpomembnejše sodelavce jugoslovanskim oblastem, zaradi česar so se bili ti prisiljeni zateči v drugi konec države. Kljub temu je BRESIGARJEVA organizacija ostala nedotaknjena. Preživela je celo tisto krizo, ko je jugoslovanska policija predala Nemcem štiri Čehe.

BRESIGAR je tako lahko nadaljeval z manjšimi sabotажami, rezanje železniških tirov pa je bilo v Nemčiji začasno prekinjeno.

LAWRENCESON, ki je bil tedaj že imenovan za glavnega predstavnika tako na Hrvaškem kot v Sloveniji, je vzpostavil stik z VEREŠEM, desno roko voditelja neodvisnih demokratov VILDERJA. VEREŠ je že pred tem delal za GLANVILLA pri subvencioniranem časniku Alarm. Zdaj pa je nameraval organizirati železniške sabotaže tudi v Koprivnici, Varaždinu in Ormožu.

Ko je bilo to urejeno, je LAWRENCESON odšel na dopust, medtem pa so FRODSHAMA ubili.

Po vrnitvi v Zagreb je LAWRENCESON takoj spoznal, da bo za dosego maksimalnega učinka dejavnosti "D" na Hrvaškem in v Sloveniji potrebno aktivno sodelovanje GLANVILLA. Zato je bilo sklenjeno, naj nadzor prevzame trojica GLANVILLE, LAWRENCESON in A. H. ROGERS. Ta odbor naj bi samostojno odločal o krajevnih zadevah, glede širše politike in financiranja pa bil podrejen beograjskemu odboru. Odbor se je odločil povečati propagandno dejavnost. GLANVILLE je v tajnem dogovoru s krajevnim banom subvencioniral in nad-

zoroval politiko pro-češkega glasila Pravica. O uspešnosti tega načrta pričujejo tudi poizkusi Nemcev, da bi glasilo zatrli.

Poleg tega je odbor sprejel za svojega člana S. CLISSOLDA in to zgolj zaradi propagandne dejavnosti. Bil je namreč zelo uspešen pri zagotavljanju pomoči skupine zagrebških univerzitetnih studentov. Odbor je pripravljala tudi izdajo še enega glasila z imenom Novi Balkan. Glasilo naj bilo po stilu podobno Alarmu, s to pomembno razliko, da bi poudarjalo jugoslovanstvo kot protiutež hrvaškemu nacionalizmu z možnostjo razširitve do vsebalkanskega programa. Vsekakor glasilo ne bi bilo tako očitno angleško kakor Alarm. VEREŠ naj bi, pod strogim nadzorom odbora, vodil uredništvo in tiskanje. Za distribucijo kakih dvajset tisoč izvodov so skrbeli CLISSOLDOVI fantje in BRESIGARJEVA organizacija. Odbor je imel v načrtu celo ponarejanje in distribucijo nemškega propagandnega biltena Njemačka korespondencija. Nenazadnje naj bi stiskali tudi po dva letaka mesečno, vsakega v štiriindvajset tisoč izvodih. LAWRENCESON je to dejavnost označil z začetnicami P.N.T. (Propaganda Neutral Territory)

Glede dejavnosti "PNT" je bilo ugotovljeno, da je trenutno prekinjena zaradi razpustitve RUDOLFOVE organizacije. Ponovno so jo organizirali na pobudo BRESIGARJA in VEREŠA. Rezanje železniških tirov je bilo začasno prekinjeno, medtem ko so aktivno nadaljevali s povzročanjem pregrevanja in podobnimi sabotажami. Glavni agent za večje sabotaže je bil ČEPE, temperamentni gangster, še iz časa HUDSONA. Tudi VEREŠ in BRESIGAR sta sodelovala pri tem. Druga dva prostovoljca sta bila ANIČ in MEDVEN, ki pa sta se tako izkazala pri pridobivanju informacij, da ju, kljub njuni pripravljenosti za to, verjetno ni bilo pametno izpostavljati nevarnosti, da bi se kompromitirala z bolj aktivnim delom.

Med obiskom v Beogradu je LAWRENCESON ponovno vzpostavil stik z RUDOLFOM, ki se je tam skrival. Zvedel je, da je organizaciji uspelo spraviti v Italijo določeno količino svojega materiala pred RUDOLFOVIM pobegom. Nekaj dejavnosti, za katere vemo, da so potekale v Italiji, je bilo torej nedvomno opravljenih s sredstvi, ki jih je poslal oddelek D.

S tem je bilo poročilo zaključeno.

LAWRENCESON je bil kasneje med napadom na Jugoslavijo aretiran. Žalostni konec zelo koristnega dela, ki ga je opravil v severozahodnem delu Jugoslavije.⁹

Prevedel Andrej Turk

Jože Pirjevec

BRITISH SECRET SERVICE IN SLOVENIA (1940-1941)

S u m m a r y

In the last years, researchers of English archives (i.e. the Public Records Office) have been able to gain access to documents which were created in the Special Operation Executive organisation before the Second World War and after it. This was a secret service established by the British government in order to carry out acts of sabotage and putsches in occupied Europe (and elsewhere in the world). In 1940, three departments of British Intelligence were incorporated under the SOE. The most important of these for the Slovenes is Section D, since it operated in Yugoslavia, i.e. Slovenia already from 1938 onwards.

⁹ V točko 2 spada še zapis o GLANWILLEU in njegovem delovanju, ki pa se ne nanaša na Slovenijo. Dokument se nadaljuje s točko 3 (Serbian Peasant Party).

Through its agent in Ljubljana, A. C. Lawrenson, an assistant teacher of English at the University of Ljubljana, Section D made contacts with those patriotic groups, which had already prepared for the war and were organising anti-Fascist and anti-Nazi actions. Through Ivan Rudolf, who was his link and a leader of the Branibor organisation, Lawrenson made contacts with the members of the TIGR organisation of the Primorska region. Convinced that this help was completely justified, Lawrenson supplied TIGR with a larger amount of weapons and ammunition in the spring of 1940. Another document of the SOE archives, dedicated to the Slovene Organisation (Slovenska organizacija), also conveys some information on sabotage and propaganda activities carried out against the Third Reich. These were organised from Ljubljana and bear witness to the readiness of the Slovenes to start armed resistance against Nazi-Fascism in the period before the Axis Powers attacked Yugoslavia and divided the territory of Slovenia amongst themselves.